

Євген КОВАЛЬОВ,

доцент кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук,
Київ, Україна

Yevhen KOVALOV,

Associate Professor at the Department
of History of Ukraine,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
PhD in History,
Kyiv, Ukraine

e-mail: y.kovalov@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7740-4332>

Листування Людвіка Куби з Андроником Степовичем як джерело для дослідження чесько-українських культурних комунікацій

Стаття аналізує листування визначного чеського фольклориста й маляра Людвіка Куби (1863–1956) з українським філологом-славістом і педагогом Андроником Степовичем (1856/1857–1935). Цей епістолярний комплекс, що наразі зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, містить цінні матеріали щодо чесько-українських культурних контактів кінця 19 — першої третини 20 ст.: збирання й публікацію пам'яток музичного фольклору, подорожі А. Степовича до Чехії, а Л. Куби до України, обмін друкованими виданнями, співпрацю з видавництвами, науковими й громадськими інституціями. У них ідеться про вплив суспільно-політичних подій і процесів, а також кон'юнктури на ринках друкованої продукції та витворів мистецтва на стиль життя інтелектуалів і мистців. Зрештою, у цих текстах є важливі свідчення для вивчення емоційних та інтелектуальних компонентів міжособистісної комунікації, виявленою через епістолярний жанр писемної культури. Автор вважає бажаною наукову публікацію цього епістолярного комплексу.

Ключові слова: Людвік Куба, Андроник Степович, листування, музичний фольклор, чесько-українські культурні комунікації.

The Correspondence of Ludvik Kuba with Andronyk Stepovych as a Source for the Research of Czech-Ukrainian Cultural Communications

The article analyzes the correspondence of prominent Czech folklorist and painter Ludvik Kuba (1863–1956) with Ukrainian philologist, specialist in Slavic languages and literature, teacher Andronyk Stepovych (1856/1857–1935). This epistolary complex, which is currently stored in the Manuscript Institute of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, includes 74 letters sent by Ludvik Kuba to Andronyk Stepovych over a long period of time — from 1884 to 1935, with a break from 1899 to 1924 and contains valuable materials related to Czech-Ukrainian cultural communications of the end of the 19th — the first third of the 20th century: collection and publication of musical folklore monuments, Andronyk Stepovych's travels to Czechia and Ludvik Kuba to Ukraine, exchange of printed publications, cooperation with publishing houses, scientific and public institutions. These letters also indicate attention to the study of Slavic languages as a prerequisite for cultural relations. They are about the influence of socio-political events and processes on the lifestyle of intellectuals and artists, as well as their dependence on the market conditions of printed products and works of art. In addition, these texts provide important evidence for the study of the emotional and intellectual components of interpersonal communication expressed through the epistolary genre of written culture. The author believes that a closer acquaintance of the scientific community with Ludvik Kuba's correspondence with Andronyk Stepovych can be useful for researching sociocultural processes in Central-Eastern Europe at the personal level, as well as clarifying the importance of folkloristics, linguistics, and literary studies in these processes. Therefore, a scientific publication of this epistolary complex seems desirable.

Keywords: Ludvik Kuba, Andronyk Stepovych, correspondence, musical folklore, Czech-Ukrainian cultural communications.

В історії чесько-українських культурних комунікацій поважне місце належить тривалим творчим взаєминам чеського фольклориста й художника Людвіка Куби (1863–1956) з українським філологом-славістом і педагогом Андроником Степовичем (1856/57–1935). У Степовичевому архівному фонді, який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, міститься чимало листів і листівок (74 од. зб.), одержаних А. Степовичем від Л. Куби впродовж 1884–1935 рр.³³⁰ На значущість цих матеріалів для дослідників-славістів першою звернула увагу упоряднича архівного фонду А. Степовича Олена Апанович. В оглядовій статті про цей фонд, опублікованій у 1982 році в часопису «Советское славяноведение», вона, зокрема, зазначила, що це листування засвідчує глибоку зацікавленість Л. Куби східнослов'янським музичним фольклором та його інтенсивну інтелектуальну комунікацію з А. Степовичем через книгообмін³³¹. Того ж року О. Апанович виступила з доповіддю, вже спеціально присвяченою взаєминам Л. Куби й А. Степовича в контексті чесько-українських культурних зв'язків³³². Проте розвідки О. Апанович лише намітили контури цієї теми й довели її безперечну наукову актуальність.

Метою розвідки є аналіз змісту листів Л. Куби А. Степовичу й виявлення їх зв'язку з творчими проектами автора й адресата. Зауважимо, що листи А. Степовича Л. Кубі не збереглися. Михайло Мольнар, словацький україніст, знавець культурних контактів Чехії та Словаччини з Україною, особисто знайомий з Л. Кубою, зауважив, що той, на жаль, не мав звички зберігати листи, які одержував від своїх кореспондентів, зокрема від А. Степовича³³³. Це істотно збільшує цінність епістолярного комплексу, який досліджується. Важливим контекстуальним доповненням до нього є публікації Л. Кубою мемуарних і біографічних матеріалів про А. Степовича у чеській пресі, а також рецензії на праці Л. Куби, видані

А. Степовичем. Ці джерела значно доповнюють картину функціонування мережі культурних комунікацій, до яких належали чеські та українські інтелектуали й мистці.

Епістолярний комплекс, що є об'єктом дослідження, хронологічно складається з двох частин. Перша охоплює 1884–1899 роки (56 од. зб.). У 1924 році листування відновилося й тривало до смерті А. Степовича 1935 року (18 од. зб.). Спочатку вони писали один одному чеською мовою. Коли А. Степович скромно зауважував, що його чеська є недосконалою, Л. Куба йому відповідав: «Ви перепрошуєте, що не пишете добре по-чеськи. Я радів би, якби вмів *так* [тут і далі виділення автора листів. — Є. К.] кореспондувати російською» (5.XI.1884)³³⁴. Л. Куба бажав навчатися російської, яку вважав мовою міжнародного спілкування слов'ян³³⁵, тому просив свого кореспондента: «сміливо пишть відповідь російською, я все зрозумію» (9.X.1884)³³⁶, «коли Ви знову зберетеся потішити мене листом, то пишть кирилицею, російською. Я б попросив про це раніше, але досі ми листувалися про дуже важливі речі, тому непорозуміння мало б погані наслідки» (7.VI.1885)³³⁷; «подумайте про вживання російської мови у своєму наступному листі» (26(14).X.1885)³³⁸.

З 1886 року Л. Куба пише свої листи російською, інколи поруч з чеською, але брак систематичної мовної підготовки давався взнаки — його писання є чесько-російським суржилом. А втім, цим він особливо не переймався та вважав листування з А. Степовичем дієвим засобом удосконалення своєї російської мови, адже завжди можна було спитати про переклад: «nakladatel (как по-русски?)»³³⁹. З плином часу, завдяки листуванню з А. Степовичем, знайомству з російською художньою літературою та подорожам до Російської імперії Л. Куба спромігся якщо не зовсім позбутися чехізмів у своїх російських писаннях, то принаймні уникати грубих орфографічних помилок. Коли після тривалої перерви листування відновилося, Л. Кубі вже важко було писати від руки, бо внаслідок напруженої праці

³³⁰ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІР НБУВ). Ф. 179. № 519–594. До цього масиву документів включена листівка Л. Куби 1924 р., адресована українському музиканту Михайлу Рошаківському, який тоді навчався у Празькій консерваторії (№ 594).

³³¹ Апанович Е. М. Архив А. И. Степовича. *Советское славяноведение*. 1982. № 5. С. 103. Про опрацювання фонду А. Степовича О. Апанович під час роботи у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР; див.: Савченко О. В. Олена Апанович у науковому та громадському житті України другої половини ХХ ст. Дис... к.і.н. Київ, 2020. С. 82, 137–138.

³³² Апанович Е. М. Из истории украинско-чешских культурных связей: Л. Куба и А. И. Степович. *Узловые вопросы советского славяноведения*: тез. докл. и сообщ. IX Всесоюз. науч. конф. историков-славистов, 21–23 сент. 1982 г. Ужгород, 1982. С. 284–285.

³³³ Мольнар М. Щирий друг українського народу. *Людвік Куба про Україну*. Київ, 1963. С. 18.

³³⁴ ІР НБУВ. Ф. 179. № 521 (пер. з чеськ.).

³³⁵ Людвік Куба про Україну. К., 1963. С. 25–26.

³³⁶ ІР НБУВ. Ф. 179. № 521 (пер. з чеськ.).

³³⁷ Там само. № 532 (пер. з чеськ.).

³³⁸ Там само. № 534 (пер. з чеськ.).

³³⁹ Там само. № 543. Nakladatel — видавець.

(«малювання, писання книг і нот, гра на роялі») він почав страждати на біль у правиці. Це змусило його користуватися друкарською машинкою, яка мала тільки чеську абетку, тому спілкування у листах тривало чеською³⁴⁰.

Для завершення загальної характеристики цього епістолярного комплексу зазначимо, що в ньому містяться листівки 1920-х років з ілюстраціями Л. Куби — зображення чорногорок у традиційному вбранні тощо³⁴¹ (рис. 1–2). Це є свідченням бажання Л. Куби познайомити київського приятеля зі своїм мистецьким доробком.

Рис. 1. Л. Куба — А. Степовичу. Листівка. 1933 р. Лицьовий бік. Репродукція роботи Л. Куби «Жінки з Скопске-Црне-Гори». ІР НБУВ. Ф. 179. Од. зб. 579

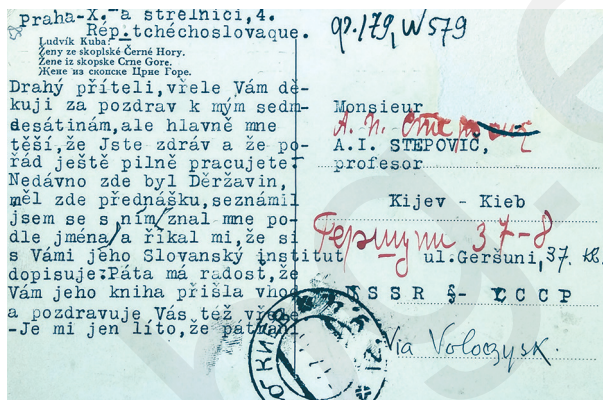

Рис. 2. Л. Куба — А. Степовичу. Листівка від 26 червня 1933 р. Оборотний бік

Варто з'ясувати, які життєві шляхи пройшли автор та адресат листів до 1884 року, коли вони, ще молоді люди, вперше зустрілися, потоваришували й розпочали листування.

Л. Куба народився у м. Подебради. Його батько працював шлюсарем, родина була багатодіт-

ною. З дитинства Людвік відзначався неабиякими творчими здібностями, в юності у ньому дедалі сильніше проявлявся хист до літературно-мистецьких занять. Він навчався музики у знаменитій Празькій школі органістів, що уславилася своїми визначними викладачами й випускниками, а згодом продовжив освіту в педагогічному інституті в м. Кутна Гора і став учителем. Його захопив слов'янський музичний фольклор. Він палко бажав популяризувати слов'янські народні співи й розпочав публікацію «Слов'янства у своїх піснях» — монументального зібрання вірців музичного фольклору всіх слов'янських народів. Першу книгу «Слов'янства», що містила чеські пісні, було видано 1884 року. Робота над цим грандіозним проектом тривала 45 років. Розпочавши її з винятковою завзятістю, Л. Куба не мав ґрунтовної підготовки до фольклорно-етнографічних досліджень, але поступово перетворився на одного з найвидатніших для свого часу знавців і поціновувачів культурних надбань слов'янських народів, насамперед з музичної фольклористики, хоча й залишився власне аматором, що спонукало його, особливо в перші роки роботи над «Слов'янством», звертатися по допомогу й поради до фахівців з різних кутів слов'янського світу. Головним консультантом щодо української культури й помічником у публікації пам'яток українського музичного фольклору став для нього А. Степович. До того ж Л. Куба захоплювався образотворчим мистецтвом, що зрештою стало його фахом. Етнографічна тематика посідає помітне місце в його мистецькій спадщині³⁴².

А. Степович був родом з Полтавщини, однак походження його оповите таємницею. Точно невідомо, коли він народився. В автобіографіях, що збереглися серед його писань, зазначені різні роки — то 1856-й, то 1857-й³⁴³. Про своїх батьків казав, що були вони незможними селянами, але подекували, що Андроник Онікійович — позашлюбний син багатого поміщика й визначного громадського діяча Григорія Галагана³⁴⁴. Він виховувався у домі Галаганів і за їхньої підтримки здобув ґрунтовну освіту — спершу навчався у Чернігівській гімназії, потім у київській Колегії Павла Галагана й, зрештою, на історико-філологічному факультеті Київського університету. Ще з дитинства йому до вподоби було мистецтво. У листі з Чернігова від 3 червня 1862 року Г. Галаган писав своїй дружині про маленького Андроника зі слів його вчителя: «це дитя дуже оригінальне: все один, все співає або щось ліпить чи малює

³⁴⁰ ІР НБУВ. Ф. 179. № 573, 575.

³⁴¹ Там само. № 579–580.

³⁴² Біографічний нарис про Л. Кубу / Мольнар М. Щирий друг українського народу. С. 7–19.

³⁴³ ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 24786. Арк. 1. Ф. 179. № 1. Арк. 1.

³⁴⁴ Тарасенко О. Щоденник О. М. Лазаревського. *Сіверянський літопис*. 2016. № 6. С. 141; Ключко О. Маслови. Долі. Події. Життя. Документально-біографічні нариси. Київ, 2018. С. 250.

і дуже вдало»³⁴⁵. І хоч зрештою його фахом стала слов'янська філологія, він знаходитиме розраду в мистецтві, особливо в музиці.

Музика була вельми важливим складником освіти в Колегії Павла Ґалаґана, коли там навчався юний А. Степович. Він залюбки співав у колегіальному хорі, до репертуару якого входило чимало східнослов'янських народних пісень, передовсім українських, адже засновник колегії Г. Ґалаґан був відданим шанувальником українського музичного фольклору як важливої ознаки культурної самобутності України. Керівник колегіального хору Антон Данилевський дбав і про навчання юнаків теорії музики. А. Степович згодом згадував, що колеґіати «привчалися читати ноти з листу, записувати співи з голосу, гармонізувати мелодії, переводити їх з одного тону на інший або що»³⁴⁶. Під час навчання в університеті він співав у студентському хорі під орудою Миколи Лисенка. «Мій непоганий, як мовляли, баритон, уміння швиденько читати ноти і загальний музичний розвиток зробили на Миколу Віталійовича, здається, добре враження, і він прийняв мене до свого хору», — писав у своїх спогадах А. Степович³⁴⁷. Крім того, він високо цінував класичну музику, грав на музичних інструментах — фортеп'яно та скрипці³⁴⁸. Зрештою, записував українські народні пісні³⁴⁹.

У студентські роки остаточно визначилося поле наукових зацікавлень А. Степовича — це була слов'янська філологія. Одним з пріоритетних напрямків його наукових студій стала богемістика — чеська мова й література. Уже на студентській лаві він доволі вільно володів чеською мовою, навіть переклав нею з російської революційні пісні, аби їх можна було безкарно співати в публічних місцях, де збиралася молодь, як-от у Ботанічному саду, адже в поліції ніхто не розумів по-чеськи³⁵⁰.

По завершенні навчання в університеті А. Степович присвятив себе педагогічній праці та філологічним дослідженням, здебільшого в царині слов'янського літературознавства. Він, зокрема, опублікував «Етюди з області нової чеської літератури» (1884 р.), перекладав російською мовою твори чеських науковців і письменників (Яна Гебауера, Алоїса Ґрасека). Навіть свою доньку він назвав Людмилою — чеським ім'ям.

Тож очевидно, що у Л. Куби та А. Степовича було чимало точок дотику в культурних уподобаннях і інтелектуальних запитах. Також їхньою спільною рисою була щира відданість справі «слов'янської взаємності», себто культурного зближення слов'янських народів, хоч іноді за нею поставали обриси проросійського панславізму.

Знайомство Л. Куби з А. Степовичем відбулося 1884 року. Про цю важливу для них обох зустріч Л. Куба згодом розповість у мемуарному нарисі, опублікованому 1922 року в празькій газеті «Národní listy»³⁵¹. У середині серпня 1884 року, мешкаючи під час літніх канікул у батька в Подебрадах й опрацьовуючи матеріали для свого «Слов'янства», він одержав листа з Праги від професора Адольфа Патери з повідомленням про те, що двоє вчених-славістів, А. Степович з Києва та Ю. Анненков з Петербурга, які подорожують Чехією, воліли би з ним познайомитися³⁵². Л. Куба охоче скористався цією нагодою для розширення свого кола спілкування у світі славістики й 17 серпня надіслав свого першого листа А. Степовичу, що стало початком їхнього тривалого листування. Він докладно пояснив своєму кореспонденту, як дістатися залізницею з Праги до Подебрад і пообіцяв чекати на вокзалі: «Ви впізнаєте мене за сірим вбранням, чорним солом'яним капелюхом і сірою парасолькою», а якби вони розминулися, то можна було б спитати в місті, де мешкає Куба-старший, «слюсар, якого всі добре знають»³⁵³. Куба-молодший сподівався, що гість своїми порадами допоможе йому в роботі над «Слов'янством» щодо музики й текстів пісень. Крім того, він пропонував гостю разом відвідати Кутну Гору — місто, ушановане своїми історичними пам'ятками. Для молодого фольклориста приїзд А. Степовича та Ю. Анненкова був винятково важливою подією, тож він писав: «Будьте певні, що все буде зроблено для забезпечення вам зручностей проживання, що все свідчитиме про те, яка це для мене честь»³⁵⁴.

Ця серпнева зустріч започаткувала не лише тривалу плідну наукову співпрацю, але й щире дружбу, що виявлялася в багатьох знаках уваги, доброзичливості та поважання. «Посилаю Вам, хоч це й нескромно, мою фотокартку й дуже прошу, якщо маєте свою, люб'язно потішити мене нею», — пише Л. Куба в листі від 25 червня

³⁴⁵ ІР НБУВ. Ф. III. Спр. 46178. Арк. 2 зв.–3 (пер. з рос.).

³⁴⁶ Степович А. З споминів про М. В. Лисенка. *М. В. Лисенко у спогадах сучасників*. Київ, 1968. С. 202.

³⁴⁷ Там само. С. 207.

³⁴⁸ ІР НБУВ. Ф. 179. Спр. 149. Арк. 29.

³⁴⁹ Степович А. З споминів про М. В. Лисенка. С. 202.

³⁵⁰ ІР НБУВ. Ф. 179. Спр. 149. Арк. 51.

³⁵¹ Куба Л. А. Степович та І. Анненков у нас в 1884 році. *Людвік Куба про Україну*. С. 23–29.

³⁵² Там само. С. 24–25.

³⁵³ ІР НБУВ. Ф. 179. № 519 (пер. з чеськ.).

³⁵⁴ Там само (пер. з чеськ.).

1886 року³⁵⁵. Часто він переказував А. Степовичу вітання від батьків і розповідав про родинні події. 1 січня 1892 року він з жалем повідомляє про смерть своєї «дорогої бабусі», яку нещодавно поховали³⁵⁶. Чимало уваги своїй родині Л. Куба приділив у листах літа й осені 1924 року, коли відновив листування зі своїм київським приятелем після тривалої перерви, переплітаючи сімейну історію з історією їх дружби. 4 липня він пише: «Що стосується моєї родини, яку Ви знали, то ось Вам наступні свідчення: батько помер 1901, мати 1921, бабуся ще 1891. Крім того, за цей час померли 2 брати й сестра»³⁵⁷. 30 жовтня розповідає: «Я радію, що Ви пам'ятаєте свій візит до нас у Подєбради. Ваш візит був для нас святом. На жаль, все майже зникло. Померли не лише бабуся, тато, мама (вона померла всього п'ять років тому), але й більшість дітей (4) [ідеться про братів і сестру автора. — Є.К.]. Тепер нас тільки троє братів. Саме цього року, коли ми були влітку в Подєбрадах, там помер один із моїх молодших братів. Його дружина померла рік тому. Мав 7 дітей. Наймолодшому два роки. У нас було сумне літо»³⁵⁸.

Л. Куба писав, що з 1911 року мешкає у Празі. Часто він згадував про власну сім'ю — дружину й сина. «Хоча моя дружина не мала задоволення знати Вас особисто, а тим більше мій син, вони знають Вас з моїх розповідей і ваших листів, і вони дуже люблять і поважають Вас», — сказано в листі від 29 жовтня 1933 року³⁵⁹. З особливим задоволенням Л. Куба не раз розповідав про свого сина — що той супроводжував його у фольклорно-етнографічних подорожах на Балкани, здобув правничу освіту, став судовим урядовцем, спочатку в Празі, згодом у Дечині, у Судетах, «серед німців», як не забуває додати уважний до етнографії батько, та в Біліні, теж «у німецькому краю», одружився і втішив народженням онука³⁶⁰. З Праги до Біліни можна було дістатися за 2 години експресом, «це дорого, але ми можемо іноді бачитися»³⁶¹. У своїх листах Л. Куба неодмінно цікавився сімейним життям А. Степовича, як-от: «Напишіть про свою родину, як ви всі й що нового?» (2.X.1932) або ж: «Як ваші? Що вся родина?» (20.I.1935)³⁶².

З роками приходили хвороби та вікова неміч, що є важливою темою листування 1920-х — першої половини 1930-х років. Л. Куба скаржився

на біль у руці, що заважав працювати, на ослаблення зору («[...] очі заважають мені займатися коректурою. Це пояснює, чому так мало пишу. Бережу очі. Навіть газети зазвичай читає мені дружина»³⁶³). 1926 року через тромбоз у нозі зірвалася його подорож до Македонії³⁶⁴. Коли Л. Куба довідався, що у А. Степовича хворі очі, то пропонував надіслати йому за потреби ліки³⁶⁵.

Порушення у листуванні Л. Куби з А. Степовичем таких приватних питань, як родинне життя та стан здоров'я, свідчать, на нашу думку, про те, що вони впродовж тривалого часу підтримували товариські взаємини, які далеко виходили за межі суто наукових інтересів, проте саме ці інтереси стали головною причиною їхнього зближення.

Беручись до праці над своїм монументальним «Слов'янством», Л. Куба планував скористатися матеріалами опублікованих музично-фольклорних збірок, але доволі швидко з'ясувалося, що, по-перше, можуть виникати непорозуміння щодо дотримання авторських прав укладачів і видавців цих збірок, а по-друге, що варто доповнювати опубліковані джерела власними записами, для чого необхідні подорожі слов'янськими теренами та знайомства з місцевими знавцями музичного фольклору. Крім того, Л. Куба вирішив оприлюднювати пісні слов'янських народів у чеському перекладі, а це вимагало колосальної філологічної та редакторської роботи, для якої були конче потрібні вправні помічники. Для східнослов'янського музичного фольклору, особливо українського, компетентним співробітником Л. Куби став А. Степович.

Істотною проблемою, з якою Л. Куба зіткнувся в упорядкуванні українських пісень, був брак єдиного правопису. На той час в українській мові існували дві конкурентні правописні системи — фонетична та етимологічна, які обстоювалися конкурентними політичними таборами — лівим (демократичним, народницьким) та правим (консервативним, «малоросійським»), прихильники якого не бажали цілковитої національної емансипації українців, а прагнули щонайбільше зберегти фольклорно-етнографічні особливості селянства) відповідно. Справа політично загострилася з втручанням російського уряду, який заборонив так звані Емським указом 1876 року вживання у друкованих виданнях фонетичного правопису

³⁵⁵ Там само. № 536 (пер. з чеськ.).

³⁵⁶ Там само. № 559 (пер. з чеськ.).

³⁵⁷ Там само. № 572 (пер. з рос.).

³⁵⁸ Там само. № 573 (пер. з чеськ.).

³⁵⁹ Там само. № 586 (пер. з чеськ.).

³⁶⁰ Там само. № 573, 581, 582, 586, 589.

³⁶¹ Там само. № 589 (пер. з чеськ.).

³⁶² Там само. № 583, 589 (пер. з чеськ.).

³⁶³ Там само. № 586 (пер. з чеськ.).

³⁶⁴ Там само. № 575.

³⁶⁵ Там само. № 589.

(«кулішівки»)³⁶⁶. За порадою А. Степовича, Л. Куба вирішив обрати для свого «Слов'янства» «максимовичівку» — етимологічну правописну систему, запропоновану Михайлом Максимовичем. «Ви кладете мені на серце писати правописом Максимовича», — писав Л. Куба в листі А. Степовичу від 5 листопада 1884 року³⁶⁷.

У спогадах про знайомство з А. Степовичем, опублікованих у 1922 році, Л. Куба в ретроспективі докладно висловив свою думку стосовно правописної проблеми й обоюсторонньої домовленості щодо її розв'язання для видання «Слов'янства»: «Домовлялися ми легко. Сам шанувальник і обожнювач особливостей діалектів, у літературній мові ще з молодих років прихильник принципів етимологічних, я погодився з рекомендованим мені правописом для українських текстів, який давав змогу фонетично відтворювати особливості української мови і водночас не відривати її від літературної російської мови. Це був правопис Осадца-Максимовича³⁶⁸, який ми обрали і яким Степович погодився переписувати тексти українських пісень, призначених для його збірника³⁶⁹. Однак це писалося тоді, коли стан справ докорінно змінився, порівняно з тим, що було в середині 1880-х років, — у постреволюційній Україні «максимовичівка» була відкинута як надто консервативний з політичної точки зору правопис і утвердилися фонетичні правописні принципи. Л. Куба мусив з цим миритися, але в перевиданій того ж 1922 року частині «Слов'янства», яка містила українські пісні, залишив старий правопис, мотивуючи це браком коштів на оновлення тексту. Взагалі, на його думку, доцільним був синтез фонетичних і етимологічних принципів: «Правопис літературної мови повинен у належній вчненій формі зберегти зв'язок минулого із сучасним, як це спостерігаємо, наприклад, у французів або англійців, як це потрібно і в нас, у слов'ян (щоб він зберігав спільні риси і нагадував про нашу єдність)³⁷⁰. Такі загалом консервативні погляди на правописну проблему були суголосними переконанням А. Степовича.

У листуванні Л. Куби є багато цікавих деталей, з яких можна реконструювати його творчу лабораторію, де готувалася 6-а книга «Слов'янства»,

яка містила «руські» (східнослов'янські) пісні, себто «малоруські», «великоруські» та білоруські. Приміром, у листі від 25 жовтня 1887 року Л. Куба пише: «Надсилаю вам тексти ще раз, щоб Ви могли їх люб'язно виправити. Будь ласка, виправте їх ретельно та якомога швидше», а також повідомляє, що надалі заради «економії праці» віддаватиме оригінали пісень перекладачу Йозефу Вацлаву Богуславу, потім перекладені тексти відправлятиме до друкарні та водночас надсилатиме їх А. Степовичу на перевірку й вноситиме за отриманими від нього зразками остаточні правки до коректурних відбитків³⁷¹. Наступний лист, від 11 листопада 1887 року, теж є свідченням напруженої редакторської праці: «Дякую за виправлення текстів. Сьогодні знову прошу виправити орфографію пісень, Вам надісланих. Пісні, підкреслені олівцем, до того ж не зовсім розбірливі (це № 10 “На калину вітер віє” та № 27 “Й відци гора...”). Тому прошу Вас, напишіть ці дві пісні між рядками ще раз чорнилом і розбірливо. Висилку цю, будь ласка, надішліть назад, якщо зможете, того ж таки дня. Справа є дуже спішною. Наступного тижня вишлю ще деякі тексти, але вже останні»³⁷².

Опрацювання українського фольклору заохочувало Л. Кубу вивчати українську («малоруську») мову. Ще на початку творчої співпраці з А. Степовичем, восени 1884 року, він зауважує своєму київському кореспонденту, що до «руських» (східнослов'янських) пісень, включених до «Слов'янства», передбачено додати пояснювальні нариси про «великоруську» та «малоруську» мову, але для цього бракує джерел: «Про малоруську мову досі написано дуже мало. Тому прошу Вас вказати найважливіші відмінності, які відрізняють малоруську від великоруської, а саме те, що було би корисним для перекладача Й. В. Богуслава, який мав ті нариси підготувати³⁷³. Неодноразово Л. Куба звертався до А. Степовича з питаннями щодо української граматики (про дієслівні закінчення тощо³⁷⁴) або про значення слів та їх точний переклад («Годувати — що це означає в малоруській мові? Чи бенкетувати, чи виховувати?»³⁷⁵). У листі від 25 червня 1886 року він просить: «Чи не могли би Ви надіслати мені якусь малоруську граматику?»³⁷⁶.

³⁶⁶ Докладніше про значущість мови в українському національно-культурному та суспільно-політичному русі того часу див.: Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX — початок XX ст.). Київ, 2014. С. 124–200.

³⁶⁷ ІР НБУВ. Ф. 179. № 521 (пер. з чеськ.).

³⁶⁸ Михайло Осадца (1836–1865) — галицький філолог і педагог, автор підручника з граматики, популяризатор етимологічного правопису.

³⁶⁹ Куба Л. А. Степович та І. Анненков у нас в 1884 році. С. 26.

³⁷⁰ Там само. С. 27.

³⁷¹ ІР НБУВ. Ф. 179. № 546 (пер. з чеськ.).

³⁷² Там само. № 547 (пер. з рос.).

³⁷³ Там само. № 520.

³⁷⁴ Там само. № 546.

³⁷⁵ Там само. № 542 (пер. з рос.).

³⁷⁶ Там само. № 536 (пер. з чеськ.).

Значну частину східнослов'янських матеріалів для свого «Слов'янства» Л. Куба запозичив із опублікованих пісенних збірок. Розшукувати й опрацьовувати їх допомагав А. Степович. У їхньому листуванні є численні згадки про використання збірок Олександра Рожнова, Юлія Мельгунова, Мілія Балакірева, Олександра Рубця, Костянтина Вельбоа, а власне з українського фольклору — Оскара Кольберга, Павла Чубинського, Олексія Гулака-Артемовського та особливо Миколи Лисенка. З останнім, однак, виникли непорозуміння щодо авторських прав. Справа полягала в тім, що виключне право на перші дві частини Лисенкового «Збірника українських пісень» належало його видавцю Болеславу Корейву, який не відповідав на прохання Л. Куби щодо можливості використання цих матеріалів, а сам композитор зберігав за собою права лише на третю частину збірки, але дозволив передрукувати звідти лише півтора десятка пісень. Це обурило Л. Кубу: «Чому не всі? Чому тільки ці? Я не розумію такої милості й такого привласнення народного надбання»³⁷⁷. Це непорозуміння змусило його звіритися з чинним австрійським законодавством щодо авторського права, після чого він з полегшенням написав А. Степовичу: «Я, дурень, гадав, що мені потрібен дозвіл [на передрук пісень. — Є. К.], але, ознайомившись із законом про друк, я дізнався, що не мушу платити ані пану Лисенку, ані пану Корейву, і що можу використовувати мелодії та слова на власний розсуд. Камінь впав з моєї душі»³⁷⁸. До речі, Л. Куба скористався і матеріалом з власної збірки пісень А. Степовича³⁷⁹. Також він просив свого київського кореспондента пошукати збірки білоруських пісень, мало тоді відомих загалу фольклористів, аби зробити у «Слов'янстві» окремих білоруський відділ³⁸⁰.

Важливе значення у творчій біографії Л. Куби мають подорожі слов'янськими землями для безпосереднього збирання з першоджерел нових фольклорних матеріалів, що мали увійти до «Слов'янства», видання якого стало найважливішою справою його громадського життя. Аби цілком присвятити себе «Слов'янству», він наважився відмовитися від учителювання, про що повідомив А. Степовича листом від 14 травня 1885 року³⁸¹. Згодом Л. Куба поділився з ним сво-

єю мрією: «Хочу об'їздити весь світ у пошуках народних музичних інструментів тощо»³⁸².

Мандрівку до України Л. Куба призначив на літо 1886 року. А. Степович готувався приймати його у своїй київській оселі, проте несподівано чеський приятель вирішив відмовитися від подорожі. Пояснення містилося в листі від 25 червня 1886 року: «Причина в тому, що я не міг вивчити малоруську мову. Не можу подорожувати без неї. Хочу бути серед народу, але чого б я був вартий, якби не міг з ним говорити? Я сподівався, що мені вдасться вивчити малоруську мову з народних пісень настільки, щоб зрозуміти людей (як я під час мандрів трохи вивчив лужицьку). Але, на жаль, мені це не вдалося через брак часу»³⁸³. Забагато часу відібрало опрацювання багатих матеріалів, зібраних у лужичан (записів пісень, описів музичних інструментів). Тож Л. Куба вирішив відкласти подорож до східнослов'янських теренів на рік, щоб краще підготуватися, насамперед краще освоїти українську мову (саме тоді він просив надіслати йому посібник з української граматики), а тепер хотів обмежитися мандрівкою до Польщі, бо добре знав польську мову. Однак вже в липні він попередив А. Степовича, що після тижневого перебування в околицях Кракова помандрує до Києва³⁸⁴.

Подорож 1886 року дала Л. Кубі чимало цінного фольклорно-етнографічного матеріалу й багато нових знайомих. А. Степович не міг постійно подорожувати разом з ним, тому Л. Куба повідомляв йому про свої мандри листівками. В одній з них ідеться про поїздку на Чернігівщину, до Воронків — маєтку Кочубеїв, де він мав нагоду познайомитися з хорovими співами, грою лірника й записав декілька пісень, а також чув від тамтешнього господаря, Михайла Кочубея, про гру славного кобзаря Остапа Вересая, а потім до Ніжина, де познайомився зі знаменитими робітничими хорами³⁸⁵. З іншої листівки дізнаємося про подорож на Смоленщину, а потім до Полтави, де його приймав учитель Агафон Дейниковський³⁸⁶. У вересні він був вже вдома³⁸⁷.

У 1887 році Л. Куба знову подорожував східнослов'янськими теренами Російської імперії. Він був вдячний, що цього разу А. Степович погодився його супроводжувати, і ґрунтовно підготувався — одержав з Києва рекомендаційні листи

³⁷⁷ ІР НБУВ. Ф. 179. № 523 (пер. з чеськ.).

³⁷⁸ Там само. № 525 (пер. з чеськ.).

³⁷⁹ Там само. № 532.

³⁸⁰ Там само. № 525.

³⁸¹ Там само. № 531.

³⁸² Там само. № 536 (пер. з чеськ.).

³⁸³ Там само. № 536 (пер. з чеськ.).

³⁸⁴ Там само. № 537.

³⁸⁵ Там само. № 539.

³⁸⁶ Там само. № 540.

³⁸⁷ Там само. № 541.

від професора Володимира Антоновича до фольклористів Поділля та Київщини: Миколи Гатцука у Проскурові, Чеслава Неймана у Вінниці та Тадея Рильського у Романівці. З Києва разом з А. Степовичем Л. Куба збирався вирушити на Чернігівщину, куди його кликав Василь Вовк-Карачевський. Звідти передбачалося помандрувати до Данькова на Смоленщині, де мешкав фольклорист, етнограф і мовознавець Володимир Добровольський, дослідник великорусько-білоруського прикордоння. У Вовків-Карачевських у Середовці та Британах і у Добровольських у Данькові Л. Куба вже бував під час своєї минулорічної подорожі³⁸⁸. З подальшого листування знаємо, що Л. Куба ще побував у Москві, де сподівався ближче познайомитися з великоруським фольклором за допомогою професора Олексія Соболевського, який запропонував чеському гостю дочекатися неділі чи святкового дня та з'їздити до приміської дачної місцевості, де можна було зустрітися з селянами, але Л. Куба не став чекати, бо мав обмаль грошей і не знав, як з користю провести час у Москві³⁸⁹.

Подорожі 1886–1887 рр. Л. Куба описав у низці фольклорно-етнографічних нарисів, опублікованих у чеській періодиці, — «Співучою Україною», «У Британах», «Південноруський робітничий хор», «Лірник»³⁹⁰. Знайомства, набуті у цей час, підтримуватимуться впродовж багатьох років. 1927-го він пише А. Степовичу: «А чи знаєте Ви, що торік пані Шелухіна приїжджала до мене сюди у Прагу, дочка Карачевського-Вовка, який мешкав у Києві й з яким ми були у Середовці та Британах? Допомога мені переписувати тексти пісень»³⁹¹. У 1933 році повідомляє: «У Чернігові померла пані Дейниковська. До Дейниковських я їздив у Полтаву. З донькою, яка мешкає у Чернігові, листуюся»³⁹².

Публікація «руської» (східнослов'янської) частини «Слов'янства» тривала впродовж 1885–1888 років. У вступному нарисі, присвяченому східнослов'янським мовам, зокрема українському правопису, перекладач Й. В. Богуслав висловив щире подяку А. Степовичу разом з чеським славістом Едвардом Єлінеком за різнобічну допомогу в підготовці видання³⁹³. Сам Л. Куба у власному вступному слові теж відзначив вагомий внесок А. Степовича в публікацію східнослов'янських пісень³⁹⁴.

Робота над «Слов'янством» тривала — тепер Л. Куба хотів відкрити для себе та своїх читачів музичний фольклор південних слов'ян. У листах А. Степовичу він розповідає про подорожі на Балкани та публікацію нових випусків «Слов'янства». У листі від 16 вересня 1890 року не без гордості зауважує, що був першим фольклористом, який відвідав Чорногорію, тому його збірка чорногорських пісень є «перша взагалі, унікальна»³⁹⁵. І додає: «Від цього випуску буде “Slovanstvo” цілком оригінальним, усі пісні будуть з моїх записів. Я сам записав уже 1 000 пісень південних слов'ян»³⁹⁶. Він навіть листувався із Загребською академією та Хорватською матицею щодо придбання ними його фольклорних записів. Цікаво, що в листах цього часу Л. Куба мимовільно, як видається, вживає сербохорватську лексику: «извор» (джерело), «слика» (картина), «просяк» (жебрак), що свідчить про його глибоке занурення в культуру південних слов'ян³⁹⁷.

Однак на межі 1880-х–1890-х років Л. Кубу спіткали великі труднощі. Чимдалі помітнішим ставало зменшення цікавості читацького загалу до його «Слов'янства». У листі від 23 березня 1889 року він жалівся, що на південнослов'янський відділ залишилися тільки 210 передплатників. При цьому передплатники заборгували близько 3 тисяч гульденів, а стягнення боргів вимагало неабияких клопотів: «Бажаючи одержати ці гроші, я мушу постійно писати рахунки, ходити до адвоката, писати скарги тощо. Страшно!»³⁹⁸.

Аби заробити гроші для продовження публікації «Слов'янства» Л. Куба мусив братися за інші проекти. На початку 1892 року він поділився з А. Степовичем планом-проспектом видання «Слов'янським світом», перша частина якого мала містити оповідання про його мандри Чорногорією у 1890–1891 роках, а також близько 200 здебільшого оригінальних ілюстрацій. Л. Куба цікавився, чи можна видати цю книгу в російському перекладі. Він навіть погоджувався відмовитися від гонорару, який мав піти на користь перекладача, а собі жадав лише плату за ілюстрації. Можливо, він сподівався, що за переклад візьметься А. Степович. Л. Куба відверто зізнавався: «Я маю докласти зусиль, аби завершити “Слов'янство”. Для цього мої книги про подорожі повинні мати великий ринок збуту. Проте вони його матимуть

³⁸⁸ Там само. № 545.

³⁸⁹ Там само. № 546.

³⁹⁰ Див. передрук в українському перекладі: Людвік Куба про Україну. К., 1963.

³⁹¹ ІР НБУВ. Ф. 179. № 575 (пер. з чеськ.).

³⁹² Там само. № 581 (пер. з чеськ.).

³⁹³ Slovanstvo ve svých zpěvech. Kn. 6. Pardubice, 1885–1888. S. 7.

³⁹⁴ Ibid. S. 8.

³⁹⁵ ІР НБУВ. Ф. 179. № 556 (пер. з рос.).

³⁹⁶ Там само (пер. з рос.).

³⁹⁷ Там само. № №561, 562, 563.

³⁹⁸ Там само. № 554 (пер. з рос.).

лише тоді, коли наша громадськість дізнається, що на мої речі звертає увагу іноземець!»³⁹⁹.

Однак незабаром Л. Куба з сумом писав А. Степовичу, що для книги про Чорногорію не набралось достатньо передплатників, тому він мусив відмовитися від авторських прав на неї на користь видавця Франтішека Гобліка з Пардубиць, котрий доти друкував усі його праці, аби тільки книгу було видано⁴⁰⁰.

Далі було ще гірше — влітку 1892 року Л. Куба не зміг надіслати А. Степовичу надруковані хорватські пісні, бо весь наклад «Слов'янства» за борги перейшов у власність видавця, причому навіть дешевше собівартості⁴⁰¹. А втім, навіть за таких скрутних обставин він не полишав своїх студій і вирушив до Істрії та Далмації по пісні, а після повернення звідти, восени того ж року, зізнався А. Степовичу, що є банкрутом і подорож на Балкани, напевно, є останньою: «Мої остатні гроші я витратив на збирання пісень далматських, тепер сиджу вдома, майже не маючи що їсти»⁴⁰².

Звісно, за таких обставин Л. Куба сподівався на допомогу А. Степовича, кар'єра якого в цей час, навпаки, йшла вгору — 1892 року він став приват-доцентом у Київському університеті, а незабаром обійняв посаду директора Колегії Павла Галагана, в якій раніше навчався. До того ж він був членом впливового Київського слов'янського благодійного товариства. Через А. Степовича Л. Куба пропонував товариству придбати у видавця Ф. Гобліка права на книгу про Чорногорію разом з друкарськими кліше. Згодом він надіслав до Києва свої картини, присвячені Чорногорії, сподіваючись, що А. Степович допоможе їх продати, а одну з них, за власним вибором, просив прийняти як подарунок: «на пам'ять за охоту та любов'язність, з якою Ви мою діяльність завжди супроводжуєте, на доказ моєї найщирішої вдячності»⁴⁰³. Зрештою Л. Куба подарував йому дві картини свого чорногорського циклу: «Марицю Джурову» та «Чорногорку з колискою»⁴⁰⁴. А. Степович безумовно прагнув допомогти приятелю, але ресурси його були вельми обмеженими. До того ж проекти Л. Куби, далеко не завжди достатньо обґрунтовані щодо можливості їх здійс-

нення, бентежили його. На листі, яким Л. Куба повідомив про відправку своїх картин на продаж до Києва, А. Степович зробив олівцем нотатку, що віддав картини до Колегії Павла Галагана, додавши: «Що з ними робити?»⁴⁰⁵. Покупці на картини не знаходилися, видавничі плани видавалися нездійсненними, лише вдалося виклопотати 50 рублів допомоги від Слов'янського товариства, за що, до речі, Л. Куба був вельми вдячний і писав, що приймає ці кошти не для себе особисто («маю що їсти й пити»), але на продовження публікації пісень, а згодом заявив, що просить Слов'янське товариство прийняти на цю суму в подарунок його картини («Іншим чином мені неможна було би чесну цю монету прийняти») ⁴⁰⁶. «Мені шкода — зізнався Л. Куба, — що я Вам моїми картинами завдав стільки клопотів і труду, і неприємностей. Ви не знаєте, скільки це мене мучить! Я вважав, що справа Вам легко вдасться, але помилився. Знаючи це, я ніколи би не наробив Вам стільки недобрих і сумних сцен»⁴⁰⁷.

А. Степович старався підшукувати передплатників видань Л. Куби. Як-от в одному з Кубиних листів читаємо: «Прошу Вас, найдобріший Андроніку Оникійовичу, щоби Ви влаштували в Києві порядну агітацію. “Слов'янство” дуже й дуже потребує грошей»⁴⁰⁸. А. Степович мав на прохання Л. Куби поширити рекламні оголошення в київських газетах про його видання⁴⁰⁹.

Ще одним засобом популяризації праць Л. Куби стали рецензії на них, які публікував А. Степович. Наприклад, у «Филологических записках» він двічі друкував огляди книги «Слов'янським світом», яку Л. Кубі зрештою вдалося 1892 року опублікувати у празькому видавництві Едварда Бофорта. «Найважливіша особливість і zarazом важливість праці п. Куби — це його цілковита оригінальність і своєрідність. Не тільки в усій слов'янській літературі, але навіть, наскільки нам відомо, й в усій європейській немає нічого, що могло би йти в порівняння щодо цього з книгою п. Куби», — писав А. Степович, зазначивши також, що чимала користь була би від перекладу цього видання⁴¹⁰. І згодом, з поновленням взаємин у 1920-х роках, він опублікував низку рецензій на тогочасні праці Л. Куби у часописах «Україна», «Записки Историч-

³⁹⁹ IP НБУВ. Ф. 179. № 559 (пер. з чеськ.).

⁴⁰⁰ Там само. № 560.

⁴⁰¹ Там само. № 563.

⁴⁰² Там само. № 564.

⁴⁰³ Там само. № 561 (пер. з рос.).

⁴⁰⁴ Там само. № 562.

⁴⁰⁵ Там само. № 561 (пер. з рос.).

⁴⁰⁶ Там само. № 562, 563 (пер. з рос.).

⁴⁰⁷ Там само. № 565.

⁴⁰⁸ Там само. № 556 (пер. з рос.).

⁴⁰⁹ Там само. № 555, 556.

⁴¹⁰ Степович А. Славянские известия. 93 отзыва о новейших книгах по славяноведению. Воронеж, 1897. С. 39 (пер. з рос.).

но-філологічного відділу ВУАН», «Первісне громадянство та його пережитки на Україні»⁴¹¹.

Дуже важливе значення у взаєминах Л. Куби з А. Степовичем впродовж усього їхнього знайомства мав обмін літературою. Ця тема посідає помітне місце у листуванні. Передовсім вони обмінювалися власними виданнями. Л. Куба також надсилав твори чеських літераторів, потрібні А. Степовичу для роботи над його літературознавчими та історико-педагогічними працями — «Нарисом історії чеської літератури» (1886 р.), «Яном Амосом Коменським» (1892 р.), «Нарисами з історії слов'янських літератур» (1893 р.) тощо. Як-от у листі від 26 жовтня 1885 року Л. Куба повідомляє, що відправляє А. Степовичу низку видань, серед яких були поезії Сватоплука Чеха («Дагмар») та Адольфа Гейдука («Під Вітковим каменем», «Цимбали і скрипка», «За вольність і віру» тощо)⁴¹². В іншому листі, написаному того ж року, обіцяючи надіслати поему С. Чеха «Славія», він з патріотичним піднесенням відгукується про неї: «Вірш “Славія” є нашою чеською гордістю не лише перед чужим світом, але особливо перед слов'янським, адже наш те дуже оцінить, що саме ми, чехи, першими з-поміж слов'ян мали вірш, який є обітницею хвали та відданості ідеї слов'янської взаємності, що є для нас зіркою в лабіринті труднощів»⁴¹³. Іноді на прохання А. Степовича Л. Куба збирав матеріали про літераторів, як приміром про драматурга графа Зденека Коловрата, принагідно висловивши свою думку щодо вартості його творів: «Він, як письменник, має лише тому значення, що походить від нашої “історичної шляхти”, для якої вже те є великою рідкістю, якщо вона звертає увагу на чеську мову»⁴¹⁴. Взагалі листування свідчить, що Л. Куба уважно стежив за літературним процесом і на батьківщині, і в інших слов'янських країнах.

Л. Куба був шанувальником класичної музики, яку вважав важливою частиною національної культури та засобом для поглиблення «слов'янської взаємності», що відбилося в його листуванні. Восени 1885 року він пише А. Степовичу: «Зараз у нашому Національному театрі йде опера Рубінштейна “Демон”, яку із захватом прийняла наша публіка. На жаль, наші опери досі невідомі в Росії, але у Дворжака, Сметани й Фібіха є чудові

твори, які навіть на світових сценах завойовують визнання чеської музики»⁴¹⁵.

Скрутні матеріальні умови початку 1890-х років змусили Л. Кубу, не відмовляючись від фольклористики, шукати додаткові заробітки. Повертатися до вчителювання він не бажав⁴¹⁶. Зрештою Л. Куба обрав фах художника. У листі від 16 січня 1893 року він повідомляв, що навчається у Празькій академії мистецтв — «аби завдяки живопису завершити “Слов'янство”»⁴¹⁷. У 1894 році він писав з Парижа, а 1899 року — з Мюнхена, де продовжував навчання і працював як художник, заробляючи малярством кошти на видання боснійсько-герцеговинських, сербських та болгарських пісень⁴¹⁸.

Після 1893 року А. Степович отримував листи від нього дедалі рідше. Час від часу Л. Куба ще звертався до нього з різними пропозиціями, як-от залучив до проекту видання «Летимо слов'янським світом», для якого прохав придбати світліни, що представляли би Україну⁴¹⁹. Однак із закінченням століття їхнє листування зупинилося. Коли ж воно відновилося у 1924 році, то Л. Куба та А. Степович немовби помінялися місцями — перший був відомим у Чехословаччині й за її межами фольклористом, зміг нарешті завершити видання свого «Слов'янства» (і здійснити перевидання «руських пісень»), здобув визнання як маляр, а ось другий втратив чимало — через революційні події 1917–1921 років він залишився без власної гімназії, яку заснував у 1906 році після відставки з посади директора Колегії Павла Галагана, а 1924 року у Вищому інституті народної освіти, утвореному замість Київського університету, було ліквідовано кафедру слов'янської філології, де А. Степович тривалий час викладав, і хоча він співпрацював із Всеукраїнською академією наук (ВУАН), його матеріальне становище було вкрай нестабільним⁴²⁰. До того ж доводилося пристосовуватися до докорінної зміни соціокультурних умов — більшовицької українізації тощо. За таких обставин Л. Куба прагнув допомогти київському приятелю. У своїх листах літа й осені 1924 року він пересилає А. Степовичу гроші, 10 та 25 доларів, делікатно просячи прийняти цю скромну, але безперечно важливу підтримку⁴²¹. З нагоди 70-річчя свого київського приятеля

⁴¹¹ Див.: Систематичний каталог видань Всеукраїнської академії наук. 1918–1929. Київ, 1930. С. 38, 70, 82.

⁴¹² ІР НБУВ. Ф. 179. № 534.

⁴¹³ Там само. № 593.

⁴¹⁴ Там само. № 548 (пер. з рос.).

⁴¹⁵ Там само. № 534 (пер. з чеськ.).

⁴¹⁶ Там само. № 563.

⁴¹⁷ Там само. № 565 (пер. з рос.).

⁴¹⁸ Там само. № 567, 569, 573.

⁴¹⁹ Там само. № 591.

⁴²⁰ Див., наприклад, свідчення Сергія Єфремова про важкі умови життя А. Степовича того часу: Єфремов С. Щоденники, 1923–1929. Київ, 1997. С. 425.

⁴²¹ ІР НБУВ. Ф. 179. № 572, 574.

Л. Куба опублікував про нього біографічний нарис в часопису «Slovanský přehled»⁴²². У листі від 26 лютого 1933 року він писав, що йому втішно знати, що А. Степович у своєму поважному віці не полишає наукової праці⁴²³. Восени 1934 року Л. Куба, що був членом Слов'янського інституту, пропонував А. Степовичу поклопотатися щодо обрання його до цієї наукової установи — однієї з провідних у Чехословаччині в царині славістики⁴²⁴. Про себе він повідомляв, що, попри старечі хвороби, переймається впорядкуванням своїх численних праць. Наприкінці 1932 року писав: «Я зараз упорядковую свої нотатки та друковані праці, хоча не знаю, чи воно колись вийде. Проте

я хочу, щоб усе було в порядку, поки я зовсім не зможу працювати»⁴²⁵.

Отже, листи Л. Куби А. Степовичу вочевидь є цінним джерелом для досліджень чесько-українських культурних взаємин. Вони показують, як функціонувала складна мережа соціокультурних практик (нагромадження інформації та обмін нею, взаємодія заради здійснення публікаційних проєктів, особисті стосунки для задоволення емоційних й інтелектуальних потреб тощо), які поєднали двох людей з різним життєвим досвідом для творчої співпраці. Тому, на наш погляд, цей епістолярний комплекс варто було би повністю опублікувати.

REFERENCES

- Apanovych, E. M. (1982). Arkhiv A. I. Stepovicha. *Soviet Slavic Studies*, 5, 95–105 [in Russian].
- Apanovych, E. M. (1982, September 21–23). Iz istorii ukrainско-cheshskikh kulturnykh svyazey: L. Kuba i A. I. Stepovich. *Uzlovye voprosy sovetskogo slavyanovedeniya : tez. dokl. i soobshch. IX Vsesoyuz. nauch. konf. istorikov-slavistov* (pp. 284–285) [in Russian].
- Hyrych, I. (2014). *Ukrainski intelektualy i politychna okremishnist (seredyna XIX – pochatok XX st.)*. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk [in Ukrainian].
- Ivanchenko, M. & Steshenko, Ya. (Ed.). (1930). *Systematychnyi katalog vydan Vseukrainskoi akademii nauk. 1918–1929*. Kyiv: Vyd-vo VUAN [in Ukrainian].
- Klochko, O. (2018). *Maslovy. Doli. Podii. Zhyttia*. Kyiv: Art Knyha [in Ukrainian].
- Savchenko, S. (2020). *Olena Apanovych u naukovomu ta hromadskomu zhytti Ukrainy druhoi polovyny XX st.* [PhD dissertation, Borys Grinchenko Kyiv University] [in Ukrainian].
- Molnar, M. (Ed.). (1963). *Liudvik Kuba pro Ukrainu*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSR [in Ukrainian].
- Stepovich, A. (1897). *Slavyanskіe izvestiya. 93 otzyva o noveyshikh knigakh po slavyanovedeniyu*. Voronezh: Tipografiya V. I. Isaeva [in Russian].
- Stepovych, A. (1968). Z spomyniv pro M. V. Lysenka. In O. Lysenko (Ed.), *M. V. Lysenko u spohadakh suchasnykiv* (pp. 197–208). Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
- Tarasenko, O. (2016). Shchodennyk O. M. Lazarevskoho. *Sivershchyna annals*, 6, 138–143 [in Ukrainian, in Russian].
- Yefremov S. (1997). *Shchodennyky, 1923-1929*. Kyiv: Hazeta «Rada» [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 21.08.24 р.

Дата схвалення до публікації: 16.09.2024 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

⁴²² Kuba L. Andronik Ioannikēvič Stepovič. *Slovanský přehled*. 1927. Ročník 19. S. 779–780.

⁴²³ ІР НБУВ. Ф. 179. № 581.

⁴²⁴ Там само. № 588.

⁴²⁵ Там само. № 582 (пер. з чеськ.).